

Mińsk Białoruski 28 września 2021 r.

dr hab. prof. Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego

Uładzimir Snapkouski

Wydział Stosunków Międzynarodowych

Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego

Recenzja pracy doktorskiej mgra Łukasza Staśkiewicza

„Wielowektorowa polityka zagraniczna Białorusi - relacje z krajami Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej (1990-2015)” napisanej na Katedrze Studiów Wschodnich Wydziału Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu pod kierunkiem prof. UAM dr hab. Marka Figury. (Poznań 2021).

Praca mgra Łukasza Staśkiewicza została poświęcona historii relacji Białorusi z krajami Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej w latach 1990-2015 w kontekście współpracy polityczno-dyplomatycznej i gospodarczej. Głównym celem badawczym autora jest analiza zmiany pozycji i znaczenia państw Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej (tak zwanego Globalnego Południa) w polityce zagranicznej Republiki Białoruś w wybranym okresie czasu, który obejmuje 25 lat. Innymi słowy chodzi o badanie ewolucji celów i priorytetów białoruskiej polityki zagranicznej i dyplomacji od proklamowania realnej suwerenności i niepodległości państwa w latach 1990-1991 do historycznego przełomu w Europie Wschodniej lat 2014-2015 (konflikt rosyjsko-ukraiński i wybory prezydenckie na Białorusi 2015 roku).

Jednak autor w swoich analizach często wykracza poza datę końcową, co moim zdaniem jest uzasadnione logiką badawczą, ponieważ późniejsze wydarzenia były bezpośrednio związane z różnymi wcześniejszymi porozumieniami, wydarzeniami i procesami, a także dotyczyły istotnych zagadnień dla relacji Białorusi z poszczególnymi regionami i krajami. Wśród nich szczegółowe miejsce zajmuje kryzys polityczny na Białorusi 2020 roku, do którego autor odwołuje się w tekście i przypisach, a także w Zakończeniu (s. 632-633).

Oprócz stosunków politycznych i ekonomicznych z poszczególnymi krajami i regionami globalnego Południa autor podejmuje w rozprawie szerokie aspekty

tematyczne i problemowe związane z geopolitycznym i międzynarodowym położeniem Białorusi, w tym sytuacją gospodarczą Białorusi i jej konsekwencjami dla polityki zagranicznej, czy periodyzacją białoruskiej polityki zagranicznej. Znaczące znaczenie naukowe ma analiza wielowektorowej polityki zagranicznej, tak ze względów teoretycznych, jak i z punktu widzenia podstaw zbliżenia Białorusi z krajami Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej (s. 138-153).

W tekście szczegółowo omówiono kompetencje organów państwowych, wpływających na politykę zagraniczną kraju, z uwzględnieniem kontekstu współpracy z Azją, Afryką i Ameryką Łacińską. Na tym tle pokazano nadrzędną rolę instytucji Prezydenta w systemie politycznym państwa i postaci prezydenta Aliaksandra Łukaszenki w formułowaniu i realizacji polityki zagranicznej Białorusi, jak również w konkretnych planach i działaniach dyplomatycznych oficjalnego Mińska. Ten ważny aspekt białoruskiej polityki państwowej (wewnętrznej i zewnętrznej), którego nie mogą należycie opisywać białoruscy badacze z przyczyn poprawności politycznej i mocnej samocenzury, w rozprawie Ł. Staśkiewicza otrzymał szerokie odzwierciedlenie, jednak nie został całkiem czy w znacznym stopniu zamknięty jako problem badawczy. W tym planie niestety nie została wykorzystana praca P. Usowa o neoautarytarnym systemie politycznym na Białorusi opublikowana w Warszawie.

Objętościowo praca stanowi studium dosyć obszerne (703 s. wydruku komputerowego), co wynika z wyznaczonych przez Autora głównych celów i zadań rozprawy doktorskiej. Koncepcję badawczą Ł. Staśkiewicz zawarł we Wstępie do rozprawy. Uzasadniając wybór tematyki na tle zaprezentowanych dotychczasowych ustaleń badawczych, przedstawił w sposób bardzo logiczny i koherentny założenia badawcze rozwinięte następnie w merytorycznych częściach rozprawy.

Co do metodologii pracy, w rozprawie zastosowano różne metody badawcze, takie jak analiza i krytyka literatury przedmiotu, źródeł archiwalnych i publikowanych dokumentów, danych statystycznych; metody porównawcze, systemowe, typologiczne i inne. Wielką zaletą autora jest bez wątpienia

opracowanie źródeł archiwalnych w kraju-objekcie badania (Białorusi), które wnoszą zupełnie nowe spojrzenie na szereg wydarzeń, zjawisk i procesów w białoruskiej polityce zagranicznej wobec badanego obszaru.

Kwerenda przeprowadzona w Narodowym Archiwum Republiki Białoruś w Mińsku pozwoliła na uzyskanie dostępu do źródeł, które w większości nie zostały jeszcze opracowane i wykorzystane w literaturze przedmiotu, w tym i przez badaczy białoruskich. Chodzi o zespoły Rady Ministrów RB (7), Rady Najwyższej RB (968) i przewodniczącego Rady Najwyższej Stanisława Szuszkiewicza (599). Dzięki temu praca niesie zupełnie nowatorski charakter w zakresie historii relacji Białorusi z poszczególnymi państwami i nawet regionami (Afryka i Ameryka Łacińska).

Szeroko wykorzystane zostały materiały prasowe, czasopisma, rządowe publikacje, publikacje statystyczne, oficjalne wypowiedzi, wywiady i wystąpienia przedstawicieli władz, w tym orędzia prezydenta Aleksandra Łukaszenki. Głęboko przeanalizowano literaturę przedmiotu, która opiera się w przeważającej części na źródłach białoruskich i w mniejszej liczbie polskich, a także innych obcojęzycznych.

Autor omówił stan badań w literaturze polskiej i obcojęzycznej nawiązując także do niezbędnych ustaleń nauki białoruskiej, słusznie konstatując: „W odniesieniu do relacji Białorusi z regionem Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej, zarówno w Polsce jak i na Białorusi, nie powstało wiele opracowań. Jest to temat, który wymagał uzupełnienia wyraźnej luki badawczej” (s. 13). Według autora względem Białorusi nie powstała tu żadna publikacja, która przedstawiałaby w sposób kompleksowy stosunki ze wszystkimi z tych regionów. Niewielka liczba monografii pokazuje, że tematyka relacji Białorusi z krajami trzech analizowanych kontynentów nie doczekała się jeszcze pełnego opracowania.

Zdaniem autora w Polsce literatura naukowa związana z polityką zagraniczną Białorusi po 1991 roku nie doczekała się wielu opracowań. Wśród autorów monografii poświęconych białoruskim relacjom międzynarodowym, w ujęciu całościowym, wyróżnił Eugeniusza Mironowicza, Rafała Czachora i Józefa

Tymanowskiego. Powstały też prace, które dotyczą określonego kierunku w polityce zagranicznej (s. 9-10).

Jako przedstawiciel szkoły historiograficznej państwa, zagraniczna polityka którego jest przedmiotem niniejszej rozprawy, chciałbym zauważyć, że polska szkoła badaczy białoruskiej polityki zagranicznej jest jedną z najbardziej zaawansowanych i znaczących w Europie i świecie, o czym pisałem w swych pracach i mówię w wykładach akademickich. Na moich wykładach z historii polityki zagranicznej Białorusi był obecny i autor rozprawy. Monografie K. Malaka, E. Mironowicza, A. Eberhardta, W. Baluka, J. Tymanowskiego, R. Czachora, szereg prac zbiorowych mają charakter pionierski i stworzyły w Polsce mocne tradycje badawcze białoruskiej polityki zagranicznej.

Jestem zgodny z tym, że istnieje stosunkowo wąska grupa badaczy białoruskich zajmujących się tym tematem. Wśród nich autor wspomina i recenzenta. Zaletą Autora jest dobra znajomość białoruskich publikacji i ich aktywne wykorzystywanie w tekście. Mówiąc o białoruskiej szkole naukowej w dziedzinie stosunków międzynarodowych, chciałbym podkreślić jej znaczne ograniczenia w badawczym dyskursie, tematyce i konkluzjach. Jej przedstawiciele nie mogą całkiem otwarcie i swobodnie analizować i traktować okres zwłaszcza prezydencki i zmuszeni są szeroko wykorzystywać samocenzurę. Ten czynnik badawczy i polityczny muszą zawsze uwzględniać zagraniczni naukowcy zajmujący się białoruską tematyką politologiczną.

O podstawowych tezach rozprawy.

Dla realizacji określonej tematyki badawczej autor poddał weryfikacji szereg hipotez roboczych: Współpraca z krajami Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej istotnie wpłynęła na rozwój wymiany handlowej Białorusi; Najważniejszym i najbardziej perspektywicznym partnerem dla białoruskiej polityki zagranicznej była i pozostaje Azja; Relacje z krajami globalnego Południa zostały zainicjowane i rozwijane już w okresie funkcjonowania republiki parlamentarnej; Po 2000 roku nastąpiła intensyfikacja współpracy; Wielowektorowość w polityce zagranicznej Białorusi w omawianym okresie nie została w pełni osiągnięta.

Te hipotezy badawcze zostały potwierdzone materiałami i analitycznymi tekstami odpowiednich rozdziałów rozprawy i wnioskami Zakończenia. Chciałbym podkreślić również taką istotną rzecz naukowego dyskursu pracy, jak materiał ilustracyjny i graficzny, którym autor posługuje się na wysokim poziomie. Chodzi tu o zamieszczone w pracy 100 wykresów, 60 tabel, 17 map i 4 grafiki.

Struktura i objętość pracy.

Praca pogrupowana została na rozdziały chronologiczno-tematyczne. Rozprawa składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, podzielonych dalej na podrozdziały, zakończenia i bibliografii.

Pierwszy rozdział stanowi odniesienie do kwestii związanej z pozycją Białorusi na arenie międzynarodowej w perspektywie jej pozycji geopolitycznej, gospodarczej i udziału w wybranych organizacjach międzynarodowych. Autor ukazując znaczenie państwa białoruskiego odwołał się do cech geopolitycznych, geoekonomicznych i nawet geostrategicznych, jakie można przypisać Białorusi na podstawie jej położenia, pozycji transportowej, zasobów naturalnych i uwarunkowań wpływających na potencjał obronno-militarny. Analizie poddano także specyfikę białoruskiego systemu gospodarczego, zarówno z okresu republiki parlamentarnej (1990-1994) jak i prezydenckiej (od 1994 roku). Dopełnieniem determinantów białoruskiej pozycji międzynarodowej jest przedstawienie przez autora wpływu organów państwowych na kształtowanie i realizację polityki zagranicznej, a także udział Białorusi w poszczególnych organizacjach międzynarodowych. Ukazanie tych aspektów jest niezwykle ważne, ponieważ oddziałują one w sposób bezpośredni lub pośredni na wybór określonego kierunku w ramach kreowania swoich relacji międzynarodowych na przestrzeni lat. To właśnie między innymi z pozycji geopolitycznej Białorusi miałyby wynikać zorientowanie się białoruskich władz na wielowektorowość.

W drugim rozdziale chodzi o wyjaśnienie podstaw polityki zagranicznej Białorusi (jej periodyzację, w tym własny podział autora na okresy czasu), określenie priorytetów, celów i zadań. Autor daje obszerne tłumaczenia pojęciu „wielowektorowości” i wskazuje początek wielowektorowej polityki zagranicznej

na Białorusi. Przedstawiono postawy i przyczyny zbliżenia z krajami azjatyckimi, latynoamerykańskimi i azjatyckimi, związane z czynnikami zewnętrznymi, jak i wewnętrznymi.

Ostatnie trzy rozdziały zostały poświęcone historii relacji z poszczególnymi regionami - Azją, Ameryką Łacińską i Afryką. Zostały one opisane według podobnego schematu zawierającego odniesienia do kwestii polityczno-dyplomatycznych oraz gospodarczych. W częściach traktujących o tych pierwszych, autor ukazał dzieje kształtowania się stosunków z poszczególnym obszarem, poprzez ukazanie procesu nawiązywania oficjalnych stosunków, tworzenia bazy normatywno-prawnej i obecności dyplomatycznej Białorusi w danym regionie i na odwrót. Opisano także zagadnienia związane z relacjami politycznymi w kontekście wybranych krajów albo problemów międzynarodowych. Wybór tych państw wiązał się z ich dużą rolą w białoruskiej polityce zagranicznej Białorusi. Najbardziej rozbudowanymi częściami trzech ostatnich rozdziałów są te poświęcone współpracy gospodarczej. Wynika to z tego, że kooperacja z omawianymi regionami nosiła przede wszystkim charakter ekonomiczny, co autor stara się w swojej pracy udowodnić. W ten sposób podkreślono znaczenie i rolę dyplomacji ekonomicznej w polityce międzynarodowej Białorusi. W tych podrozdziałach analizie poddano kierunki oraz strukturę białoruskiego eksportu i importu, a także rolę regionów i państw w gospodarce Białorusi. W piątym rozdziale, dotyczącym Afryki, autor wyróżnił także podrozdział związany z prawdopodobnym handlem bronią, który ma charakter pionierski.

W zakończeniu rozprawy przedstawiono *wnioski i podsumowania*, które wynikają z przeprowadzonej analizy. One nie są wydzielone szczegółowo, jednak można je ograniczyć do następujących.

1. Na skutek działań prezydenta Aleksandra Łukaszenki, białoruska polityka zagraniczna wydaje się być wewnętrznie sprzeczna, lub jedynie powierzchownie-deklaratywnie wielowektorowa. Bo przecież znaczne uzależnienie od tylko jednego kierunku (rosyjskiego), brak równowagi i balansu, kontrastuje i odbiega

od zapowiadanej wielowektorowości w polityce zagranicznej (s. 629). Relacje z poszczególnymi państwami były także wynikiem osobistego zaangażowania prezydenta Aleksandra Łukaszenki. Jednak wtedy, kiedy u podstaw dwustronnej kooperacji najważniejszym czynnikiem była polityka i ideologia, wówczas zbliżenie było zazwyczaj bardzo krótkotrwałe i niestabilne. (To pokazują przykłady Wenezueli i Iranu). Jednak najważniejszym aspektem wielowektorowej polityki zagranicznej Białorusi jest gospodarka (s. 630).

2. Spośród trzech omawianych regionów Azja odgrywa najważniejszą rolę w białoruskiej polityce zagranicznej. Władze Białorusi odbyły najwięcej wizyt w państwach azjatyckich, podpisano z nimi zdecydowanie więcej porozumień niż z Afryką i Ameryką Łacińską, w tym regionie działa też większa liczba ambasad w porównaniu do krajów afrykańskich i latynoamerykańskich, a także Mińsk był o wiele częstszym miejscem wizyt wysokich przedstawicieli Azji oraz siedzibą placówek dyplomatycznych. Na tym obszarze znajdują się główni partnerzy Białorusi, państwa o pozycji mocarstwowej bądź pretendującej do takiej. Wśród nich można wymienić Chiny, Indie i Turcję. Zdecydowaną przewagę Azji w znaczeniu dla Białorusi widać przede wszystkim na podstawie relacji gospodarczych. Udział procentowy poszczególnych regionów w całkowitych obrotach z Azją, Afryką i Ameryką Łacińską (1993-2015): 60 proc.- Azja, 21 - Ameryka Łacińska i 19- Afryka (s. 631-632).

3. Jak wynika z przeprowadzonej analizy, trudno jest stwierdzić, jakoby Białoruś prowadziła zbalansowaną, zdywersyfikowaną politykę zagraniczną. To kierunek wschodni, przede wszystkim w znaczeniu Federacji Rosyjskiej, posiada zdecydowaną przewagę nad pozostałymi. I to zarówno w kontekście wymiany handlowej, współpracy inwestycyjnej, czy też kooperacji politycznej. Otwarcie się na relacje z Azją, Afryką i Ameryką Łacińską nie doprowadziło do zwiększenia równowagi w stosunkach międzynarodowych Białorusi (s. 634). Ta teza została potwierdzona ostatnimi latami ekonomicznej dyplomacji państwa, kiedy przewaga FR nad innymi częściami świata mocno wzrosła, przekraczając 50 proc. zamiast deklarowanej proporcji jednej trzeciej całości wymiany zagranicznej RB.

4. Rozwój współpracy z Azją, Afryką i Ameryką Łacińską odcisnął pozytywny ślad, szczególnie na sferze gospodarczej (częściowo również politycznej) w ramach zwiększenia wymiany handlowej, ale nie umniejszyło to w znaczym stopniu czynnika rosyjskiego w białoruskiej przestrzeni polityczno-ekonomiczno-militarnej. Można stwierdzić, że wielowektorowość w polityce zagranicznej Białorusi jest jedynie deklaracją polityczną, stanem deklaratywnym, a nie rzeczywistym (s. 634). Ta teza także została potwierdzona procesami ekonomicznymi i politycznymi w kraju, w tym reformą konstytucyjną i formowaniem się koncepcji polityki zagranicznej Białorusi, kiedy nawet ze strony Parlamentu idą propozycje o zamianie wielowektorowości na jednowektorowość.

5. Relacje z krajami Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej były wykorzystywane przez Aleksandra Łukaszenkę do realizacji swoich interesów w kontaktach z Federacją Rosyjską. Białoruski prezydent chcąc wyrazić swoje niezadowolenie z polityki Rosji wobec Białorusi przywoływał niejednokrotnie przykład Chin jako partnera, który oferuje zdecydowanie bardziej korzystne warunki współpracy niż Moskwa. Czasami Aleksander Łukaszenka podejmował też konkretne działania, które miały pokazać, że istnieje alternatywa dla kooperacji ze wschodnim sąsiadem (import ropy naftowej). Zakup ropy z Wenezueli, Arabii Saudyjskiej czy Iranu, miał stanowić kartę przetargową w negocjacjach z Rosją (s. 638).

6. Analiza przeprowadzona przez autora pokazała, że wartości inwestycji bezpośrednich w gospodarkę Białorusi były niewielkie. Nawet kapitał chiński, który był traktowany przez Mińsk jako jeden z kluczowych, w dużej mierze opierał się na kredytach wiązanych. Białoruś nie okazała się być atrakcyjnym krajem pod względem inwestowania (s. 639).

Podsumując chciałbym stwierdzić, że Łukasz Staśkiewicz przedstawił dojrzałą, udokumentowaną, aktualną, ważną i bardzo potrzebną dla nauki o historii stosunków międzynarodowych w Polsce i za granicą, zwłaszcza w Białorusi, analizę polityki zagranicznej Republiki Białoruś za okres 1990-2015 i częściowo do roku 2020 w stosunku do wielkiego regionu świata określonego umownie jako

Globalne Południe. Jego rozprawa doktorska jest pierwszym badaniem naukowym w światowej nauce z zakresu historii stosunków międzynarodowych, przedmiotem którego wyznaczona jest kompleksowa analiza polityki zagranicznej i dyplomacji nowego niepodległego państwa powstałego na gruzach byłego ZSRR w relacjach do Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej.

Co dotyczy postaci samego autora, którego znam osobiście z czasów jego stażu w Mińsku, to uważam Łukasza Staśkiewicza za jednego z lepszych młodych przedstawicieli polskiej nauki zajmujących się historią stosunków międzynarodowych.

Chciałbym także podkreślić, że język pracy jest logiczny, naukowy i komunikatywny.

Uwagi i rekomendacje:

1. Twierdzenie, że „problematyka związana z wielowektorową polityką zagraniczną Białorusi została pominięta przez zachodnich badaczy, a białoruskie stosunki z krajami azjatyckimi, latynoamerykańskimi i afrykańskimi nie doczekały się analizy” (s. 13) nie jest wystarczające i poprawne. Trochę szkoda, że Autor nie wykorzystał prac zachodnioeuropejskich i północnoamerykańskich specjalistów, które także stworzyły solidne naukowe podstawy w badaniu polityki zagranicznej RB. Patrz np.: Main, S. *The Bison, the Dragon, the Peacock and the Lion: Aspects of Contemporary Belarusian Foreign Policy*. London, 2006; Marples, D. *Between the EU and Russia: Geopolitical Games in Belarus*, [w:] *The Journal of Belarusian studies*, 2013. № 1.
2. Wśród białoruskich autorów nie wykorzystano prac: Богдан, С. *Беларуская знешняя палітыка на Блізкім Усходзе: неарэалістычная мадэль дачыненняў Беларусі і Ірана*, [w:] *Журнал беларускіх даследаванняў*. 2014. № 2. С. 43-75; Залесский, Б.Л. *Беларусь – Азия: вектор партнёрства. Хроника взаимовыгодного сотрудничества*. Mauritius: LAP Lambert Academic Publishing, 2018. 110 с.; Дудик В.Ф., Кизима С.А. *Политика Республики Беларусь в Северо-Восточной Азии (начало XXI века)*. Брест, 2008. 165 с.;

Свилас С., Евсейчик Т. *Отношения Республики Беларусь со странами Арабского Востока в 1996-2006 годах*. Минск, 2009. 198 с.

3. Poza uwagą autora zostały dokumentalne wydania: *Знешняя палітыка Беларусі: 36. дак. і матэрыялаў. Т. 9-10 (2001 - 2010 гг.)*. Мінск, 2013-2014, a także *Programowy wykład prezydenta A. Łukaszenki o polityce zagranicznej RB* z 22 lipca 2004 r., gdzie po raz pierwszy postawiono zadania o ekspansji ekonomicznej na rynkach Globalnego Południa i otwarciu dla Białorusi Ameryki Łacińskiej.

4. Są pomyłki w pisowni imion i nazwisk badaczy białoruskich (Olga Lazorkina s. 11; i zagranicznych (Astrid Sahm, s. 12; V. Fekliunina, s. 12); białoruskich dyplomatów (Martynawa, s. 424; Latypawa (wtedy był nie wice-ministrem, a ministrem spraw zagranicznych) s. 425; Alejnikawa, s. 443).

5. Autor pomylił się, kiedy podał datę udziału A.Łukaszenki w szczycie OBWE w Stambulie: listopad 1998 r. zamiast listopad 1999 r. (s. 208).

6. W wykresie 2 zamiast mln USD trzeba pisać mln ton (s. 38).

7. Patrz pomyłki ortograficzne: przypisy 645 (s. 149), 934 (s. 219), 1056 i 1059 (s. 271), 1714 (s. 431).

8. Autor czasem za często używa wyraz „wydaje się”, oczywiście podkreślając wiarygodność swych ocen i twierdzeń.

Powyższy niewielki zestaw uwag względem znacznego rozmiaru tekstu nie ma w żadnym razie charakteru zasadniczego, a usterki są łatwe do usunięcia. Poza tym nie wpływa w istotnym wymiarze na ogólną ocenę rozprawy, którą oceniam bardzo wysoko.

Biorąc pod uwagę powyższe stwierdzam, że praca Łukasza Staśkiewicza w pełni odpowiada wymogom stawianym dysertacjom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie jej do dalszych stadiów przewodu doktorskiego.

Uważam, że rozprawa zasługuje na wyróżnienie.

Proponuję opublikować pracę Łukasza Staśkiewicza z uwzględnieniem wskazanych uwag i propozycji.

